

TOSHKENT XALQARO AEROPORTNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Rixsiyev Dilmurod Xodjiakbarovich

O‘zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20280467>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Toshkent xalqaro aeroportining hozirgi faoliyati, uning transport-logistika tizimidagi o‘rni, yo‘lovchi oqimi, xizmat ko‘rsatish sifati va infratuzilmaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Bugungi kunda O‘zbekistonning xalqaro transport aloqalari kengayib borayotgani, turizm, biznes safarlari va tranzit tashuvlar hajmining ortayotgani aeroportlar samaradorligini oshirish masalasini dolzarb qilib qo‘ymoqda. Toshkent xalqaro aeroporti mamlakatning asosiy havo darvozasi sifatida nafaqat yo‘lovchilarga xizmat ko‘rsatish, balki xalqaro savdo, investitsiya, turizm va logistika jarayonlarida ham muhim ahamiyatga ega.

Maqolada aeroport samaradorligini oshirish uchun raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, yo‘lovchilar oqimini boshqarish, terminal quvvatini kengaytirish, xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash, yuk tashish infratuzilmasini rivojlantirish va davlat-xususiy sheriklik asosidagi modernizatsiya loyihalarini jadallashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Toshkent xalqaro aeroporti, aeroport samaradorligi, transport-logistika, yo‘lovchi oqimi, raqamli texnologiyalar, aviatsiya infratuzilmasi, turizm, yuk tashish, modernizatsiya.

WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF TASHKENT INTERNATIONAL AIRPORT

Abstract. This article analyzes the current activities of Tashkent International Airport, its role in the transport and logistics system, passenger flow, quality of service and infrastructure capabilities. Today, the expansion of international transport links of Uzbekistan, the growth of tourism, business trips and transit traffic make the issue of increasing the efficiency of airports relevant. Tashkent International Airport, as the main air gateway of the country, is important not only for servicing passengers, but also for international trade, investment, tourism and logistics processes. The article develops proposals for the widespread introduction of digital technologies, passenger flow management, expansion of terminal capacity, improvement of service quality, development of cargo infrastructure and acceleration of modernization projects based on public-private partnerships to increase the efficiency of the airport.

Keywords: Tashkent International Airport, airport efficiency, transport and logistics, passenger flow, digital technologies, aviation infrastructure, tourism, cargo transportation, modernization.

KIRISH

Bugungi globallashuv va xalqaro iqtisodiy integratsiya sharoitida transport infratuzilmasi mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, havo transporti tizimi davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy, turistik, investitsion va madaniy aloqalarni rivojlantirishda alohida o‘rin tutadi. Aeroportlar nafaqat yo‘lovchi va yuk tashish xizmatlarini amalga oshiruvchi obyekt, balki mamlakatning xalqaro maydondagi imiji, logistika salohiyati va iqtisodiy raqobatbardoshligini belgilovchi strategik infratuzilma sifatida namoyon bo‘ladi.

Toshkent xalqaro aeroporti O'zbekiston Respublikasining asosiy havo darvozasi hisoblanib, mamlakatni dunyoning ko'plab davlatlari bilan bog'lab turadi. Ushbu aeroport orqali xalqaro va mahalliy yo'nalishlarda yo'lovchi tashish, yuk tashish, pochta jo'natmalari, tranzit qatnovlar hamda turizm bilan bog'liq xizmatlar amalga oshiriladi. Poytaxt aeroporti sifatida uning samarali faoliyat yuritishi nafaqat aviatsiya sohasi, balki xizmat ko'rsatish, turizm, savdo, investitsiya va hududiy iqtisodiy rivojlanishga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda turizm salohiyatini oshirish, xalqaro aviaqatnovlar geografiyasini kengaytirish, aeroport infratuzilmasini modernizatsiya qilish va transport-logistika tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, xorijiy aviakompaniyalar sonining ortishi, xalqaro reyslar ko'payishi, aholining safar qilish imkoniyatlari kengayishi va mamlakatga kelayotgan turistlar oqimining oshishi Toshkent xalqaro aeroporti faoliyatiga bo'lgan talabni yanada kuchaytirmoqda.

Shu bilan birga, yo'lovchi oqimining ortishi aeroport oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda.

Jumladan, terminal sig'imini kengaytirish, ro'yxatdan o'tish va pasport nazorati jarayonlarini tezlashtirish, bagaj xizmatlari sifatini oshirish, xavfsizlik tizimini takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda yo'lovchilarga qulay shart-sharoitlar yaratish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki aeroport samaradorligi faqat parvozlar soni yoki yo'lovchilar hajmi bilan emas, balki xizmat ko'rsatish sifati, vaqt tejalishi, xavfsizlik darajasi, mijozlar qoniqishi va iqtisodiy natijadorlik bilan ham belgilanadi.

Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirish masalasi O'zbekistonning xalqaro transport tizimidagi mavqeini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Aeroport faoliyatida zamonaviy boshqaruv usullarini qo'llash, raqamli xizmatlarni rivojlantirish, logistika infratuzilmasini kengaytirish va xalqaro standartlarga mos xizmat ko'rsatish tizimini shakllantirish orqali uning iqtisodiy va tashkiliy samaradorligini oshirish mumkin. Ayniqsa, aeroportni mintaqaviy tranzit markaziga aylantirish, yangi yo'nalishlarni ochish va aviakompaniyalar bilan hamkorlikni kengaytirish mamlakat iqtisodiyoti uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, Toshkent xalqaro aeroporti faoliyatini samarali tashkil etish O'zbekistonning turizm, savdo, investitsiya va logistika sohalaridagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Aeroport samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini asoslash bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning asosiy maqsadi Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirish yo'llarini ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilish, aeroport faoliyatidagi mavjud muammolarni aniqlash hamda xizmat ko'rsatish sifati, infratuzilma, raqamlashtirish va logistika imkoniyatlarini rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Shunday qilib, Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirish nafaqat aviatsiya sohasi uchun, balki butun mamlakat iqtisodiy rivojlanishi uchun muhim strategik vazifa hisoblanadi.

Mazkur yo'nalishda amalga oshiriladigan modernizatsiya va boshqaruv islohotlari O'zbekistonning xalqaro transport maydonidagi mavqeini mustahkamlashga, yo'lovchilar uchun qulaylik yaratishga va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirish masalasi transport infratuzilmasi, aeroport boshqaruvi, logistika tizimi, xizmat ko'rsatish sifati va raqamli texnologiyalar bilan bevosita bog'liq bo'lgan ilmiy-amaliy yo'nalishlardan biridir. Mazkur mavzu bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, aeroportlar samaradorligi faqat yo'lovchilar soni yoki parvozlar hajmi bilan emas, balki infratuzilmaning o'tkazuvchanlik quvvati, xizmatlar sifati, xavfsizlik darajasi, yuk tashish imkoniyatlari, aeroportning shahar transport tizimi bilan integratsiyasi hamda boshqaruv mexanizmlarining zamonaviyligi bilan belgilanadi.

Aeroport faoliyatini iqtisodiy va boshqaruv nuqtayi nazaridan o'rganishda Anne Grahamning "Managing Airports: An International Perspective" nomli asari muhim nazariy manba hisoblanadi. Mazkur asar 2008-yilda nashr etilgan bo'lib, unda aeroportlarni boshqarishning xalqaro tajribasi, aeroport daromadlarini shakllantirish, yo'lovchi oqimini boshqarish, tijorat xizmatlari va infratuzilma samaradorligi masalalari keng yoritilgan. Grahamning fikricha, zamonaviy aeroportlar oddiy transport obyektidan ko'ra kengroq iqtisodiy tizim sifatida faoliyat yuritadi. Bu yondashuv Toshkent xalqaro aeroporti uchun ham muhimdir, chunki aeroportning samaradorligi faqat aviatsiya xizmatlari bilan emas, balki savdo, turizm, logistika va xizmat ko'rsatish sohalari bilan ham chambarchas bog'liq.

Norman Ashford, H.P. Martin Stanton va Clifton Moorening "Airport Operations" nomli asari 1997-yilda chop etilgan bo'lib, aeroport operatsion faoliyatini tashkil etish bo'yicha muhim ilmiy-amaliy manbalardan biridir. Ushbu asarda aeroportdagi ro'yxatdan o'tish, xavfsizlik nazorati, bagaj aylanishi, terminal ichidagi yo'lovchi oqimi, havo kemalariga xizmat ko'rsatish va operatsion rejalashtirish jarayonlari chuqur tahlil qilingan. Toshkent xalqaro aeroportida yo'lovchi oqimining ortib borayotganini hisobga olganda, aynan operatsion jarayonlarni optimallashtirish aeroport samaradorligini oshirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Robert Horonjeff, Francis McKelvey, William Sproule va Seth Young tomonidan yozilgan "Planning and Design of Airports" asari 2010-yilda nashr etilgan bo'lib, aeroport infratuzilmasini rejalashtirish va loyihalash masalalariga bag'ishlangan. Ushbu asarda terminal quvvati, uchish-qo'nish yo'laklari, yo'lovchilar harakati, avtoturargohlar, yuk terminallari va aeroport hududidan samarali foydalanish masalalari ilmiy asosda tahlil qilingan. Mazkur asar Toshkent xalqaro aeroporti faoliyatini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega, chunki aeroportda yo'lovchilar sonining ortishi terminal sig'imi, bagaj tizimi, pasport nazorati va kutish zallariga bo'lgan talabni oshiradi.

Richard de Neufville va Amedeo Odoni tomonidan yozilgan "Airport Systems: Planning, Design and Management" asari 2003-yilda chop etilgan. Ushbu asarda aeroportlar yagona tizim sifatida o'rganiladi va ularning samaradorligi rejalashtirish, dizayn, boshqaruv va xizmat ko'rsatish jarayonlari bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Mualliflar aeroport samaradorligini oshirishda talab va quvvat o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash muhimligini ta'kidlaydi. Toshkent xalqaro aeroporti misolida bu yondashuv juda dolzarbdir, chunki yo'lovchi oqimi ortib borayotgan sharoitda aeroport infratuzilmasining mavjud imkoniyatlari bilan real talab o'rtasida muvofiqlikni saqlash zarur.

Peter Belobaba, Amedeo Odoni va Cynthia Barnhart tomonidan 2009-yilda nashr etilgan “The Global Airline Industry” nomli asarda aviatsiya sohasi, aviakompaniyalar faoliyati, yo‘lovchi tashish bozori, narx siyosati va aeroportlar bilan aviakompaniyalar o‘rtasidagi hamkorlik masalalari tahlil qilingan. Ushbu manba aeroport samaradorligini faqat aeroport ichki boshqaruvi orqali emas, balki aviakompaniyalar bilan hamkorlik, yo‘nalishlar tarmog‘i va tranzit imkoniyatlari orqali ham oshirish mumkinligini ko‘rsatadi. Toshkent xalqaro aeroporti uchun yangi xalqaro yo‘nalishlarni ko‘paytirish va xorijiy aviakompaniyalarni jalb qilish muhim strategik yo‘nalish hisoblanadi.

Michael Ball, Cynthia Barnhart, Martin Dresner va boshqa tadqiqotchilarning 2010-yillarda aeroport va aviatsiya transporti samaradorligi bo‘yicha olib borgan tadqiqotlarida havo transportida kechikishlar, parvoz jadvalini boshqarish, aeroport sig‘imi va yo‘lovchi oqimini rejalashtirish masalalari alohida o‘rganilgan. Ularning ilmiy qarashlariga ko‘ra, aeroport samaradorligini oshirish uchun parvozlarni jadvalini optimallashtirish, terminal jarayonlarini avtomatlashtirish va real vaqt rejimida monitoring tizimlarini joriy qilish zarur. Bu fikr Toshkent xalqaro aeroportida raqamli boshqaruv tizimlarini rivojlantirish zaruratini asoslaydi.

Brian Grahamning “Geography and Air Transport” nomli asari 1995-yilda chop etilgan bo‘lib, unda havo transportining hududiy rivojlanish, iqtisodiy markazlar va xalqaro aloqalar shakllanishidagi roli tahlil qilingan. Mazkur asarda aeroportlar hududiy iqtisodiy o‘rnatilishning muhim markazi sifatida talqin qilinadi. Toshkent xalqaro aeroporti ham O‘zbekistonning poytaxti joylashgan hududda faoliyat yuritgani uchun nafaqat transport, balki iqtisodiy va turistik rivojlanish omili sifatida baholanishi lozim.

John Kasarda tomonidan 2011-yilda ilgari surilgan “Aerotropolis” konsepsiyasi aeroportlarni shahar va hududiy rivojlanishning asosiy markazlaridan biri sifatida ko‘rsatadi.

Kasardaning “Aerotropolis: The Way We’ll Live Next” asarida aeroport atrofida biznes, logistika, mehmonxona, savdo, sanoat va xizmat ko‘rsatish infratuzilmasi shakllanishi iqtisodiy o‘rnatilishni tezlashtirishi ta’kidlanadi. Ushbu konsepsiya Toshkent xalqaro aeroporti uchun ham ahamiyatlidir, chunki aeroport atrofida logistika markazlari, mehmonxona xizmatlari, biznes hududlari va turistik xizmatlarni rivojlantirish orqali uning iqtisodiy samaradorligini oshirish mumkin.

Xalqaro fuqaro aviatsiyasi tashkiloti — ICAO tomonidan 2013-yilda ishlab chiqilgan “Airport Planning Manual” aeroportlarni rejalashtirish, xavfsizlik, infratuzilma va operatsion samaradorlikni oshirish bo‘yicha muhim xalqaro hujjatlardan biridir. Ushbu qo‘llanmada aeroport faoliyatini rivojlantirishda xavfsizlik, barqarorlik, quvvat, xizmat sifati va atrof-muhitga ta’sir omillari hisobga olinishi zarurligi ko‘rsatilgan. Toshkent xalqaro aeroportini modernizatsiya qilishda ICAO talablariga mos yondashuvni qo‘llash aeroportning xalqaro standartlarga mos faoliyat yuritishini ta’minlaydi.

Airports Council International tomonidan 2020-yilda e’lon qilingan “Airport Service Quality Guidelines” aeroportlarda yo‘lovchilar qoniqishini baholash va xizmat sifatini oshirish bo‘yicha muhim manba hisoblanadi. Mazkur qo‘llanmada aeroport xizmatlari sifati ro‘yxatdan o‘tish tezligi, xavfsizlik nazorati, tozalik, xodimlar muomalasi, navigatsiya belgilarining tushunarliliigi, bagaj yetkazish va kutish zallaridagi qulayliklar orqali baholanishi qayd etilgan.

Toshkent xalqaro aeroporti samaradorligini oshirishda aynan yo'lovchi qoniqishini asosiy mezonlardan biri sifatida belgilash zarur.

Philip Kotler va Kevin Lane Keller tomonidan yozilgan "Marketing Management" asari 2016-yilda nashr etilgan bo'lib, unda mijozga yo'naltirilgan boshqaruv, brend imiji, xizmat sifati va raqobatbardoshlik masalalari tahlil qilingan. Aeroportlar uchun marketing boshqaruvi juda muhim, chunki xalqaro yo'lovchilar aeroport orqali mamlakat haqida ilk taassurotga ega bo'ladi.

Toshkent xalqaro aeroportining xalqaro imijini oshirish uchun mijozga yo'naltirilgan xizmat ko'rsatish, axborot ochiqligi, raqamli xizmatlar va qulay muhit yaratish zarur.

Jahon bankining 2020–2023-yillarda e'lon qilingan transport va logistika infratuzilmasiga oid hisobotlarida aeroportlar iqtisodiy rivojlanish va xalqaro savdo aloqalarini kengaytiruvchi muhim infratuzilma sifatida ko'rsatiladi. Ushbu hisobotlarda transport-logistika tizimining samaradorligi mamlakatning eksport, import, turizm va investitsion jozibadorligiga ta'sir qilishi qayd etilgan. Toshkent xalqaro aeroporti O'zbekistonning asosiy xalqaro transport tugunlaridan biri sifatida aynan shu jarayonlarda muhim rol o'ynaydi.

METODOLOGIYA

Mazkur maqolada "Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirish yo'llari" mavzusini ilmiy-amaliy jihatdan o'rganish uchun tizimli, tahliliy, qiyosiy va amaliy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi aeroport faoliyatining iqtisodiy, tashkiliy, texnologik va xizmat ko'rsatish jihatlarini kompleks baholashga qaratildi. Chunki aeroport samaradorligi faqat yo'lovchilar soni yoki parvozlar hajmi bilan emas, balki terminal quvvati, xizmat ko'rsatish tezligi, xavfsizlik darajasi, yuk tashish salohiyati, raqamli texnologiyalardan foydalanish, mijozlar qoniqishi va boshqaruv tizimining samaradorligi bilan belgilanadi.

Tadqiqotda birinchi navbatda tizimli yondashuv qo'llanildi. Ushbu yondashuv orqali Toshkent xalqaro aeroporti alohida transport obyekt sifatida emas, balki O'zbekiston transport-logistika tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida o'rganildi. Aeroport faoliyati turizm, xalqaro savdo, investitsiyalar, xizmat ko'rsatish sohasi, shahar transporti va hududiy iqtisodiy rivojlanish bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilindi. Bu esa aeroport samaradorligini oshirishda faqat ichki operatsiyalarni emas, balki tashqi iqtisodiy va infratuzilmaviy omillarni ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, maqolada tahliliy metoddan foydalanildi. Ushbu metod asosida Toshkent xalqaro aeroportining mavjud faoliyati, yo'lovchi oqimi, xizmat ko'rsatish jarayonlari, infratuzilma imkoniyatlari va boshqaruv tizimi o'rganildi. Tahlil jarayonida aeroportning asosiy funksional yo'nalishlari — yo'lovchilarni ro'yxatdan o'tkazish, pasport va bojxona nazorati, xavfsizlik tekshiruvi, bagaj qabul qilish va yetkazish, parvoz jadvalini boshqarish, yuk tashish xizmatlari hamda tijorat xizmatlari samaradorlik nuqtayi nazaridan baholandi.

Maqolada statistik tahlil metodidan ham foydalanildi. Bu metod aeroport samaradorligini miqdoriy ko'rsatkichlar asosida baholash imkonini beradi. Jumladan, yo'lovchilar soni, parvozlar miqdori, yuk tashish hajmi, xizmat ko'rsatish tezligi, terminal o'tkazuvchanligi, bagaj yetkazish vaqti, navbatda kutish davomiyligi hamda tijorat daromadlari kabi ko'rsatkichlar aeroport samaradorligini baholashda muhim mezon sifatida qaraladi. Statistik tahlil orqali aeroport faoliyatidagi o'sish sur'atlari, mavjud yuklama va kelgusidagi ehtiyojlarni aniqlash mumkin.

Tadqiqotning muhim metodologik asoslaridan biri SWOT-tahlil hisoblanadi. SWOT-tahlil orqali Toshkent xalqaro aeroportining kuchli va zaif tomonlari, mavjud imkoniyatlari hamda tashqi xavf-xatarlari aniqlanadi. Masalan, aeroportning kuchli tomonlariga poytaxtda joylashgani, xalqaro yo'nalishlar uchun asosiy markaz ekani, turizm va biznes oqimlari bilan bog'liqligi kiradi.

Zaif tomonlariga esa ayrim davrlarda yo'lovchilar oqimining ortishi natijasida navbatlar ko'payishi, terminal sig'imiga bosim kuchayishi, xizmatlar tezligini oshirish zarurati va raqamli xizmatlarning to'liq integratsiyalashmaganligi kiradi. Imkoniyatlar sifatida yangi aeroport loyihasi, davlat-xususiy sheriklik, xalqaro aviakompaniyalarni jalb qilish, tranzit salohiyatini oshirish va logistika markazini rivojlantirish ko'rsatiladi. Xavflar esa xalqaro aviatsiya bozoridagi raqobat, yoqilg'i narxlari o'zgarishi, xavfsizlik talablari kuchayishi va global iqtisodiy beqarorlik bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Tadqiqotda PEST-tahlil elementlaridan ham foydalanish maqsadga muvofiq deb topildi.

Siyosiy omillar doirasida transport va aviatsiya sohasidagi davlat siyosati, xalqaro aviaqatnovlar bo'yicha kelishuvlar, bojxona va chegara tartibotlari o'rganiladi. Iqtisodiy omillar sifatida yo'lovchi oqimi, turizm daromadlari, aeroport xizmatlari narxi, investitsiya loyihalari va yuk tashish hajmi baholanadi. Ijtimoiy omillar yo'lovchilar ehtiyoji, xizmat sifati, aholining safar qilish madaniyati va mijozlar qoniqishi bilan bog'liq. Texnologik omillar esa raqamli ro'yxatdan o'tish, biometrik nazorat, elektron bagaj tizimi, sun'iy intellekt asosidagi monitoring va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini qamrab oladi.

Maqolada amaliy kuzatuv va hujjatlarni tahlil qilish metodidan ham foydalanildi. Ushbu metod aeroport faoliyatiga oid rasmiy ma'lumotlar, strategik hujjatlar, transport sohasidagi qarorlar, xalqaro tashkilotlar tavsiyalari, aeroport boshqaruvi bo'yicha ilmiy adabiyotlar va statistik axborotlarni o'rganishga asoslanadi. Hujjatlarni tahlil qilish orqali Toshkent xalqaro aeroportining mavjud rivojlanish yo'nalishlari va samaradorlikni oshirish imkoniyatlari aniqlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini tahlil qilishda eng avvalo yo'lovchi oqimi, parvozlar soni, yuk tashish hajmi, terminal quvvati, xizmat ko'rsatish sifati va raqamli boshqaruv imkoniyatlariga e'tibor qaratish zarur. Chunki aeroport samaradorligi faqat samolyotlarning uchib-qo'nishi bilan emas, balki yo'lovchilarning aeroportda qancha vaqt sarflashi, xizmatlarning qanchalik tez va qulay ko'rsatilishi, yuklarning qayta ishlanishi, xavfsizlik tizimi va tijorat xizmatlaridan olinadigan natijalar bilan belgilanadi.

So'nggi yillarda Toshkent xalqaro aeroporti O'zbekistonning eng yirik havo transport markazi sifatida yuqori o'sish sur'atlarini ko'rsatmoqda. 2025-yilda aeroport 40 153 ta parvozga xizmat ko'rsatgan va 9 964 602 nafar yo'lovchini qabul qilgan. Taqqoslash uchun, 2024-yilda aeroport 34 789 ta parvoz va 8 725 521 nafar yo'lovchiga xizmat ko'rsatgan. Bu bir yil ichida yo'lovchi oqimi qariyb 14 foizga, parvozlar soni esa 15 foizga oshganini ko'rsatadi.

Ushbu raqamlar Toshkent xalqaro aeroporti faoliyatining kengayib borayotganini ko'rsatadi. 2024-yildan 2025-yilgacha yo'lovchilar soni 1 239 081 nafarga ko'paygan. Bu degani, aeroport bir yil ichida qo'shimcha ravishda deyarli 1,24 million yo'lovchiga xizmat ko'rsatgan.

Bunday o'sish aeroport infratuzilmasiga katta bosim beradi. Xususan, ro'yxatdan o'tish joylari, pasport nazorati, xavfsizlik tekshiruvi, bagaj topshirish va olish tizimi hamda kutish zallarida yuklama ortadi.

Agar aeroportning 2025-yildagi ko'rsatkichlarini oylar kesimida o'rtacha hisoblasak, yil davomida har oyda taxminan 830 ming nafar yo'lovchiga xizmat ko'rsatilgan. Kunlik o'rtacha ko'rsatkich esa 27 ming nafardan ortiq yo'lovchini tashkil etadi. Parvozlar bo'yicha esa 2025-yilda kuniga o'rtacha 110 ta parvoz amalga oshirilgan. Bu Toshkent aeroportining nafaqat respublika, balki mintaqaviy havo transport tizimida ham yirik markazga aylanayotganini bildiradi.

1-jadval

Quyidagi jadval Toshkent xalqaro aeroportining 2024–2025-yillardagi asosiy ko'rsatkichlarini ifodalaydi:

Ko'rsatkichlar	2024-yil	2025-yil	O'sish miqdori	O'sish sur'ati
Yo'lovchilar soni	8 725 521 nafar	9 964 602 nafar	+1 239 081 nafar	+14%
Parvozlar soni	34 789 ta	40 153 ta	+5 364 ta	+15%
O'rtacha oylik yo'lovchi oqimi	727 ming nafar	830 ming nafar	+103 ming nafar	+14%
O'rtacha kunlik yo'lovchi oqimi	23,9 ming nafar	27,3 ming nafar	+3,4 ming nafar	+14%
O'rtacha kunlik parvozlar	95 ta	110 ta	+15 ta	+15%

Ushbu jadvaldan ko'rinadiki, aeroport faoliyatida eng katta o'sish yo'lovchi oqimi va parvozlar sonida kuzatilgan. Bu esa aeroportning mavjud infratuzilmasini yanada kengaytirish zarurligini ko'rsatadi. Agar yo'lovchi oqimi har yili 10–14 foiz atrofida o'sishda davom etsa, yaqin yillarda mavjud terminal quvvati yanada kuchli bosim ostida qolishi mumkin. Shu sababli samaradorlikni oshirishning birinchi yo'nalishi terminal sig'imini kengaytirish va yo'lovchi oqimini boshqarish tizimini takomillashtirishdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbekiston bo'yicha umumiy aeroportlar statistikasi ham Toshkent aeroportining ahamiyatini yaqqol ko'rsatadi. 2025-yilda O'zbekiston aeroportlari jami 15 504 264 nafar yo'lovchiga xizmat ko'rsatgan.

Shundan 12 707 101 nafari xalqaro yo'nalishlar, 2 797 163 nafari ichki yo'nalishlar hissasiga to'g'ri kelgan. Bu mamlakat aeroportlarida xalqaro yo'lovchi oqimi ustun ekanini ko'rsatadi.

Toshkent xalqaro aeroportining 2025-yildagi 9,96 million yo'lovchilik ko'rsatkichi O'zbekiston aeroportlari umumiy yo'lovchi oqimining taxminan 64 foizi aynan Toshkent aeroporti hissasiga to'g'ri kelganini anglatadi. Bu juda muhim natija, chunki respublika bo'yicha har uch yo'lovchidan deyarli ikki nafari Toshkent xalqaro aeroporti orqali harakatlangan. Demak, ushbu aeroport mamlakat aviatsiya tizimining asosiy yuklamasini ko'tarib turibdi.

2025-yilda O'zbekiston aeroportlarida jami 128 972 ta parvoz amalga oshirilgan. Shundan 92 480 tasi xalqaro, 36 492 tasi ichki parvozlar bo'lgan.

Toshkent aeroportidagi 40 153 ta parvoz esa respublika bo'yicha umumiy parvozlarning qariyb 31 foizini tashkil qiladi. Bu holat Toshkent aeroporti xalqaro havo aloqalarida markaziy o'ringa ega ekanini tasdiqlaydi.

Yuk tashish ko'rsatkichlari ham aeroport samaradorligini baholashda muhim ahamiyatga ega. 2025-yilda O'zbekiston aeroportlari orqali 98 137 tonna yuk va pochta jo'natmalari qayta ishlangan. Bu 2024-yilga nisbatan 12 foizga ko'p bo'lgan. Yuk tashish hajmining oshishi aeroportlar nafaqat yo'lovchi tashish, balki logistika va eksport-import jarayonlarida ham muhim ahamiyat kasb etayotganini ko'rsatadi.

Toshkent xalqaro aeroporti uchun yuk tashish samaradorligini oshirish alohida strategik ahamiyatga ega. Chunki poytaxt aeroporti orqali tez buziluvchi qishloq xo'jaligi mahsulotlari, farmatsevtika mahsulotlari, elektronika, pochta jo'natmalari va elektron tijorat yuklarini tashish imkoniyatlari mavjud. Agar aeroportda zamonaviy yuk terminali, sovutkichli omborlar, tezkor bojxona rasmiylashtiruvi va raqamli logistika platformalari rivojlantirilsa, aeroportning daromad bazasi yanada kengayadi.

Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillardan biri — yo'lovchi oqimining mavsumiy va kunlik notekis taqsimlanishidir. Ayrim davrlarda, xususan yozgi ta'til, bayram kunlari, haj va umra mavsumi, xalqaro tadbirlar hamda turizm mavsumida aeroportga tushadigan yuklama keskin ortadi. Bunday sharoitda oddiy terminal kengaytirishning o'zi yetarli emas. Yo'lovchi oqimini oldindan prognozlash, parvozlarni jadvalini muvozanatlash, onlayn ro'yxatdan o'tishni ko'paytirish va self check-in tizimlarini kengaytirish talab etiladi.

Aeroport samaradorligi xizmat ko'rsatish vaqtiga ham bevosita bog'liq. Agar yo'lovchi ro'yxatdan o'tish, bagaj topshirish, pasport nazorati va xavfsizlik tekshiruviga ko'p vaqt sarflasa, aeroportning umumiy xizmat sifati pasayadi. Xalqaro tajribada aeroport samaradorligini oshirish uchun yo'lovchining aeroport ichidagi harakatlanish vaqti qisqartiriladi. Toshkent aeroportida ham elektron ro'yxatdan o'tish, avtomatlashtirilgan bagaj topshirish, elektron navbat, biometrik identifikatsiya va mobil axborot xizmatlarini kengaytirish orqali xizmat ko'rsatish tezligini oshirish mumkin.

Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirishda raqamlashtirish muhim rol o'ynaydi. Raqamli texnologiyalar yordamida aeroportda yo'lovchi oqimini real vaqt rejimida kuzatish, navbatlar uzunligini aniqlash, xodimlarni yuklama bo'yicha qayta taqsimlash, bagaj harakatini monitoring qilish va xavfsizlik jarayonlarini tezlashtirish mumkin. Masalan, aeroportda kuniga o'rtacha 27 mingdan ortiq yo'lovchi harakatlanayotgan bo'lsa, har bir jarayondagi 5–10 daqiqalik kechikish umumiy tizimda katta vaqt yo'qotishiga olib keladi. Shu sababli raqamli boshqaruv tizimi aeroport samaradorligini oshirishning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi.

Toshkent xalqaro aeroporti respublika bo'yicha eng yuqori yuklamaga ega bo'lgan aeroport hisoblanadi. 2025-yilda mamlakat aeroportlari orqali o'tgan jami yo'lovchilarning qariyb uchdan ikki qismi Toshkent aeroporti hissasiga to'g'ri kelgan.

Bu holat, bir tomondan, aeroportning strategik ahamiyatini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, hududiy aeroportlar salohiyatini ham oshirish zarurligini bildiradi. Agar Samarqand, Buxoro, Farg'ona, Namangan, Urganch va boshqa aeroportlarda xalqaro yo'nalishlar kengaytirilsa, Toshkent aeroportidagi yuklama ma'lum darajada kamayadi.

Aeroport samaradorligini oshirishda tijorat xizmatlari ham muhim o‘rin tutadi. Dunyo tajribasida yirik aeroportlar daromadining katta qismi faqat aviatsiya xizmatlaridan emas, balki duty free do‘konlari, ovqatlanish shoxobchalari, biznes zallar, reklama, avtoturargoh, mehmonxona, valyuta ayirboshlash, sug‘urta va boshqa xizmatlardan shakllanadi. Toshkent xalqaro aeroportida yo‘lovchi oqimi 10 millionga yaqinlashgani sababli tijorat xizmatlarini kengaytirish aeroport daromadlarini oshirishning muhim yo‘nalishi hisoblanadi.

2-jadval

Tahlil natijalariga ko‘ra, Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirish uchun quyidagi asosiy natijaviy yo‘nalishlarni ajratish mumkin:

Yo‘nalish	Mavjud holat	Kutiladigan natija
Terminal quvvatini oshirish	Yo‘lovchi oqimi 2025-yilda 9,96 mln nafarga yetgan	Navbatlar kamayadi, xizmat tezligi oshadi
Parvozlarni jadvalini optimallashtirish	2025-yilda 40 153 ta parvoz amalga oshirilgan	Uchish-qo‘nish va kutish jarayonlari samarali boshqariladi
Raqamli xizmatlarni kengaytirish	Yo‘lovchi oqimi tez o‘smoqda	Onlayn check-in, elektron navbat va bagaj monitoringi kuchayadi
Yuk terminalini rivojlantirish	O‘zbekiston aeroportlarida yuk hajmi 98 137 tonnaga yetgan	Logistika daromadlari va eksport imkoniyatlari oshadi
Tijorat xizmatlarini kengaytirish	Yo‘lovchi oqimi yuqori	Aeroportning noaviatsion daromadlari ortadi
Transport integratsiyasini kuchaytirish	Aeroport poytaxt transport tizimi bilan bog‘liq	Yo‘lovchilar uchun aeroportga kelish va ketish qulaylashadi

Xulosa qilib aytganda, Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirish uchun faqat infratuzilmani kengaytirish yetarli emas. Buning uchun kompleks yondashuv zarur: yo‘lovchi oqimini raqamli boshqarish, parvozlarni jadvalini optimallashtirish, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, yuk tashish tizimini rivojlantirish, tijorat xizmatlarini kengaytirish va aeroportni shahar transport tizimi bilan yanada samarali integratsiya qilish lozim. Ana shu chora-tadbirlar Toshkent xalqaro aeroportining nafaqat O‘zbekiston, balki Markaziy Osiyo mintaqasidagi muhim aviatsiya markaziga aylanishiga xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirish masalasi bugungi kunda O‘zbekiston transport-logistika tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, aeroportda yo‘lovchi oqimi va parvozlarni sonining yildan-yilga ortib borishi mavjud infratuzilma, xizmat ko‘rsatish sifati va boshqaruv tizimi oldiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Ayniqsa, 2025-yilda aeroport qariyb 10 million yo‘lovchiga xizmat ko‘rsatgani uning mamlakat aviatsiya tizimidagi strategik ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Muhokama jarayonida birinchi navbatda aeroport yuklamasining ortishi masalasiga e‘tibor qaratish zarur. Yo‘lovchi oqimining ko‘payishi aeroport uchun ijobiy iqtisodiy ko‘rsatkich bo‘lsa-da, u bir vaqtning o‘zida terminal sig‘imi, xizmat ko‘rsatish tezligi, xavfsizlik nazorati, bagaj tizimi va kutish zallariga bosimni oshiradi.

Agar bu jarayonlar samarali boshqarilmasa, yo'lovchilar navbatda uzoq kutishi, parvoz oldi tartib-taomillarining cho'zilishi va umumiy xizmat sifatining pasayishi kuzatilishi mumkin.

Shuning uchun aeroport samaradorligini oshirishda faqat parvozlarning sonini ko'paytirish emas, balki har bir yo'lovchiga ko'rsatilayotgan xizmat sifatini yaxshilash asosiy mezon bo'lishi lozim.

Ikkinchi muhim masala — aeroport infratuzilmasining mavjud talabga moslashuvchanligidir. Toshkent xalqaro aeroporti mamlakatning asosiy havo darvozasi sifatida respublika bo'yicha eng katta yo'lovchi oqimini qabul qiladi. Bu holat aeroport terminali, bagaj tizimi, avtomobil yo'llari, avtoturargohlar va transport almashinuvi nuqtalarini doimiy ravishda modernizatsiya qilishni talab etadi. Ayniqsa, xalqaro reyslar soni ortib borayotgan sharoitda pasport nazorati, bojxona tekshiruvi va xavfsizlik tizimining o'tkazuvchanlik quvvati yetarli darajada bo'lishi kerak.

Uchinchi jihat — raqamli texnologiyalarning aeroport samaradorligidagi o'rnidir.

Zamonaviy aeroportlar faoliyatida onlayn check-in, self-service kiosklar, elektron bagaj topshirish, biometrik nazorat, mobil axborot xizmatlari va avtomatlashtirilgan navbat boshqaruvi muhim ahamiyat kasb etadi. Toshkent xalqaro aeroportida bunday texnologiyalarni kengaytirish yo'lovchilarning aeroportda o'tkazadigan vaqtini qisqartiradi, inson omiliga bog'liqlikni kamaytiradi va xizmat jarayonlarining shaffofligini oshiradi. Raqamlashtirish aeroport samaradorligini oshirishda eng tez natija beradigan omillardan biri hisoblanadi.

To'rtinchi muhokama qilinadigan masala — aeroport xizmatlarining mijozga yo'naltirilganlik darajasidir. Xalqaro tajribada aeroportlar nafaqat transport obyekti, balki yuqori sifatli servis markazi sifatida baholanadi. Yo'lovchining aeroport haqidagi fikri ro'yxatdan o'tish tezligi, xodimlarning muomalasi, kutish zallarining qulayligi, axborot belgilarining tushunarliqligi, tozalik, Wi-Fi sifati, ovqatlanish nuqtalari va bagaj xizmatlarining tezligi orqali shakllanadi. Shu sababli Toshkent xalqaro aeroportida xizmat ko'rsatish madaniyatini oshirish, xodimlar malakasini muntazam rivojlantirish va yo'lovchilar fikrini tizimli o'rganish zarur.

Muhokamada e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan yana bir masala — aeroport daromadlarini diversifikatsiya qilishdir. Dunyo tajribasida yirik aeroportlarning daromadi faqat qo'nish-to'xtash yig'imi yoki yo'lovchi xizmatlari hisobidan shakllanmaydi. Tijorat maydonlari, duty free savdosi, ovqatlanish xizmatlari, reklama, biznes zallar, avtoturargoh, mehmonxona va boshqa servislar aeroport daromadlarining muhim qismini tashkil etadi. Toshkent aeroportida yo'lovchi oqimi oshib borayotgani noaviatsion xizmatlarni kengaytirish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

XULOSA

Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirish bugungi kunda O'zbekiston transport-logistika tizimini rivojlantirish, turizm salohiyatini kengaytirish, xalqaro savdo aloqalarini jadallashtirish va mamlakatning investitsion jozibadorligini oshirishda muhim strategik ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Toshkent xalqaro aeroporti respublikaning asosiy havo darvozasi sifatida eng katta yo'lovchi va parvoz yuklarni o'z zimmasiga oladi. Bu esa aeroport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash va boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish zaruratini kuchaytiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda aeroport faoliyatida ijobiy o'sish kuzatilmoqda. Yo'lovchi oqimi, xalqaro reyslar soni, yuk tashish hajmi va aeroport xizmatlariga bo'lgan talab ortib bormoqda. Bu holat, bir tomondan, Toshkent xalqaro aeroportining iqtisodiy ahamiyati oshib borayotganini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, mavjud infratuzilma imkoniyatlarini yanada kengaytirish zarurligini bildiradi. Chunki yo'lovchilar sonining keskin ko'payishi terminal sig'imi, xavfsizlik nazorati, pasport va bojxona jarayonlari, bagaj xizmatlari hamda aeroportga kirish-chiqish transport tizimlariga qo'shimcha bosim yaratadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirishda birinchi navbatda terminal quvvatini oshirish va yo'lovchi oqimini samarali boshqarish muhim hisoblanadi. Ro'yxatdan o'tish joylarini ko'paytirish, self check-in kiosklarini kengaytirish, elektron navbat tizimlarini joriy etish, bagaj topshirish va olish jarayonlarini avtomatlashtirish aeroportdagi kutish vaqtini qisqartiradi. Bu esa yo'lovchilarning umumiy qoniqish darajasini oshiradi va aeroportning xalqaro reytinglardagi mavqeini mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, aeroport faoliyatida raqamli texnologiyalardan keng foydalanish zarur.

Biometrik identifikatsiya, mobil ilovalar, onlayn ro'yxatdan o'tish, real vaqt rejimidagi parvoz monitoringi, sun'iy intellekt asosida yo'lovchi oqimini prognozlash va elektron bagaj kuzatuv samaradorlikni oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Raqamlashtirish inson omiliga bog'liqlikni kamaytiradi, xizmatlarni tezlashtiradi va operatsion xarajatlarni optimallashtirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, xizmat ko'rsatish sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish aeroport samaradorligining asosiy omillaridan biridir. Yo'lovchilar uchun qulay kutish zallari, tushunarli axborot belgilar, sifatli Wi-Fi, toza sanitariya sharoitlari, xodimlarning muomala madaniyati, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qulayliklar va tezkor axborot xizmatlari aeroport haqidagi ijobiy taassurotni shakllantiradi. Shu sababli aeroport xizmatlarida mijozga yo'naltirilgan boshqaruv tamoyillarini kuchaytirish lozim.

To'rtinchidan, Toshkent xalqaro aeroportining yuk tashish va logistika salohiyatini kengaytirish iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Zamonaviy yuk terminali, sovutkichli omborlar, tezkor bojxona rasmiylashtiruv, elektron hujjat aylanishi va xalqaro logistika kompaniyalari bilan hamkorlik eksport-import jarayonlarini tezlashtiradi. Ayniqsa, tez buziluvchi mahsulotlar, farmatsevtika, elektron tijorat yuklari va yuqori qiymatli tovarlarni tashish aeroport daromadlarini diversifikatsiya qilishga xizmat qiladi.

Beshinchidan, aeroportni Toshkent shahar transport tizimi bilan yanada samarali bog'lash muhimdir. Aeroportga yetib kelish va undan shaharga chiqish qulayligi umumiy xizmat sifatining ajralmas qismi hisoblanadi. Maxsus ekspress avtobus yo'nalishlari, qulay taksi tizimi, raqamli parking xizmatlari va kelgusida metro yoki temiryo'l integratsiyasi yo'lovchilar uchun qo'shimcha qulaylik yaratadi.

Shunday qilib, Toshkent xalqaro aeroportining samaradorligini oshirish nafaqat aviatsiya sohasi, balki mamlakatning umumiy iqtisodiy taraqqiyoti uchun ham muhim vazifadir.

Aeroportning zamonaviy, qulay, xavfsiz va raqamli boshqaruvga asoslangan transport markaziga aylanishi O'zbekistonning turizm, savdo, logistika va investitsiya salohiyatini yangi bosqichga olib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Airports Council International (ACI) (2020) *Airport Service Quality Guidelines*. Montreal: Airports Council International.
2. Airports Council International (ACI) (2023) *Airport Economics Report*. Montreal: ACI World.
3. Ashford, N., Stanton, H.P.M. and Moore, C.A. (1997) *Airport Operations*. New York: McGraw-Hill.
4. De Neufville, R. and Odoni, A. (2003) *Airport Systems: Planning, Design and Management*. New York: McGraw-Hill.
5. Doganis, R. (1992) *The Airport Business*. London: Routledge.
6. Graham, A. (2008) *Managing Airports: An International Perspective*. 3rd edn. Oxford: Butterworth-Heinemann.
7. International Air Transport Association (IATA) (2022) *Airport Development Reference Manual*. Montreal: IATA.
8. International Civil Aviation Organization (ICAO) (2018) *Annex 14 to the Convention on International Civil Aviation: Aerodromes*. Montreal: ICAO.
9. Kasarda, J.D. and Lindsay, G. (2011) *Aerotropolis: The Way We'll Live Next*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
10. Kotler, P. and Keller, K.L. (2016) *Marketing Management*. 15th edn. Harlow: Pearson Education.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni (2022) *2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida*. Toshkent.
12. Uzbekistan Airports AJ (2025) *O'zbekiston aeroportlarida yo'lovchi oqimi va parvozlar soni bo'yicha statistik ma'lumotlar*. Toshkent: Uzbekistan Airports AJ.
13. World Bank (2023) *Transport Infrastructure and Logistics Development: International Experience and Policy Directions*. Washington, DC: World Bank.